

LİBERAL DEMOKRASİNİN ÇIKMAZLARINA ÇÖZÜM OLARAK MÜZAKERECİ DEMOKRASİ

DELIBERATIVE DEMOCRACY AS A SOLUTION TO THE DILEMMAS OF LIBERAL DEMOCRACY

Şaban SİTEMBÖLÜKBAŞI*

ÖZET

Bu makale, bugün bir siyasal demokrasi modeli olarak yaygın bir biçimde uygulanmakta olan liberal demokrasinin günümüz toplumlarının karşılaştığı sorunların üstesinden gelme konusunda yetersiz kalması ve meşruiyet bunalımı yaratması nedeniyle alternatif sistem arayışları karşısında müzakereci demokrasi modelinin ciddi bir çözüm olabileceğini savunmaktadır. Bu amaca uygun olarak makalede öncelikle liberal demokrasinin bugün karşılaştığı sorunlar tartışılmakta, daha sonra liberal demokrasinin sorunlarının üstesinden gelebilecek teklifler ortaya konulmakta ve bir model olarak müzakereci demokrasi sistemi tanıtılmaktadır. Sonuç bölümünde ise müzakereci demokrasinin ortaya çıkarabileceği muhtemel sorunlar vurgulanmakta, ancak bu sorunların üstesinden gelenebileceği savunulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: *müzakereci demokrasi, liberal demokrasi, katılımcı demokrasi, siyasal meşruiyet.*

ABSTRACT

This article argues that the model of deliberative democracy is a considerable solution in the face of seeking an alternative system owing to the fact that liberal democracy which is widely implemented as a political system remains insufficient to overcome the problems encountered by present societies and creates legitimacy crisis. In accordance with this aim, in the article firstly the problems by which liberal democracy is currently challenged are discussed, secondly the proposals which may possibly overcome the problems of liberal democracy are discussed and the system of liberal democracy as a model is introduced. In the section of conclusion, the problems which the deliberative democracy may produce are emphasised but it is also held that these problems can be overcome.

Keywords: *deliberative democracy, liberal democracy, participatory democracy, political legitimacy.*

* Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi.

LİBERAL DEMOKRASİNİN GÜNÜMÜZDE KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR

Günümüzün pek çok toplumlarının egemen siyasal sistemi olan liberal demokrasilerin, artmakta olan suç ve şiddet olayları, kaynakların adil dağıtımı, ırksal ve etnik ihtilaflar, eğitim ve fırsat eşitliği ve fakirlik gibi önemli ve karmaşık sorunları çözmede başarısız oldukları yolunda gittikçe kabul gören bir eğilim vardır (Lewis, 1994: 469). Ayrıca Batılı toplumların demokratik kurumlardan artan oranda hoşnutsuz olmaları mevcut kurumların toplumun gereksinmelerine karşılık veremediğinin de önemli bir göstergesi olarak gösterilmektedir. Liberal demokrasinin, toplumların siyasal, sosyal ve kültürel sorunlarıyla baş etmede yeterli olduğuyula ilgili yaygın kuşku ve hoşnutsuzluklar demokrasinin geleceğiyle ilgili birçok belirsizlikleri beraberinde getirmekte, demokrasiye duyulan güvensizliğin liberal demokrasilerin geleceği için tehdit oluşturmakta olduğu yolunda endişeler ileri sürülmektedir. Bununla birlikte liberal demokratik sistemle yönetilen çoğu toplumlar, mevcut tehdide karşı koymak konusunda pek hazırlıklı gözüküyorlar (Mouffe, 1999: 750).

Liberal demokrasinin bireysel tabiatı, atomlaşmış bireyler arasında kurduğu sadece sözleşmeye dayalı ilişkiler yoluyla toplumun derin ve güçlü anlamını zayıflatmaktadır. Özellikle azınlık hakları, cinsiyet ayrımcılığı, etnik farklılıklar ve kültürel sorunlar gibi konularda liberal demokrasi çağımızın getirdiği sıkıntıların yükünü taşıyamamaktadır. Liberal demokrasinin çoğunluğa dayalı siyasal süreçleri ve liberal demokratik politikalar, kadınların kamu ve özel alanda çıkarlarını geliştirmede etkisiz kalmakta, çalışma yerlerinde ve siyasal alanda sistematik olarak ayrımcılığa uğrayan etnik azınlıkların sıkıntılarını giderememekte, farklı alt toplumsal grupların kültürel kimliğini koruyamamaktadır. Onun bütün bu başarısızlıkları beraberinde getirdiği pek çok eleştiriyle birlikte süreç içinde yıpranmasına yol açmıştır (Greiff, 2000: 405).

Liberal demokrasi konusunda vatandaşların bağlılıkları, güdüleri ve niyetleriyle onlar adına yapılan siyasal kararlar arasında gittikçe artan bir fark ve mesafe olduğu konusunda yaygın olarak duyulan bir endişe vardır. Siyasi temsilcilerin faaliyetleri, arkaplanları ve çıkarları vatandaşların yaşamlarından ve hayata bakış biçimlerinden çok uzaktır. Her ne kadar düzenli olarak yapılan seçimler, toplumun görüşlerine devamlı dikkat etmeleri konusunda seçilenler üzerinde sürekli bir disiplin işlevi görüyor gibi algılansa da, temsilcilerin vekilliği en az bir döneme uzanmakta, bu dönem içinde vatandaşların kendileri adına yapılan kararlar üzerinde çok az bir etkisi olmaktadır. Liberal demokrasilerde oldukça yaygın olan temsil, siyasal temsilcinin başkaları adına düşünebileceği ve karar verebileceği varsayımı üzerine kuruludur. Ancak eleştirmenler, siyasal kararların oluşumunda kadınlar ve etnik azınlıklar gibi siyasi olarak marjinal kesimlerin seslerinin

zayıflığı nedeniyle onların çıkarları ve görüşlerinin dışlandığı veya en azından yeterli olarak ifade edilmediğini savunmaktadırlar (Philips, 1995: 13). Ayrıca liberal demokrasinin demokratik unsurunun temsili demokrasi bağlamında anlaşılması gerektiği düşüncesi, vatandaşların kendilerinin yapmaları gereken işler de dahil, yönetim işlerini tamamen temsilcilerine devreden hareketsiz vatandaşlar yaratmaktadır.

Çoğunluğun seçim yoluyla bütün yönetim organlarını ele geçirmesi, daha sonra iktidarını azınlığın çoğunluğun sağladığı haklara ulaşmasını engellemek için kullanması, eşitlik temeli üzerine kurulu liberal demokrasinin eşit olmayan sonuçlar ürettiğinin somut örneğidir. Siyasal demokrasi adil, açık ve eşit tarzda işletilmedikçe, dar anlamda hükümetleri seçen bir yöntem olarak yorumlanan siyasal demokrasi demokratik meşruiyet üretememektedir (Ryan, 1998: 473). Yönetimin icraatlarıyla ilgili seçmenlerdeki hayal kırıklıkları, yöneticilerden kaynaklanan rezaletler, siyasilerin yaptıkları demagojiler ve siyasi fırsatçılık liberal demokratik kurumlara olan güveni sarsmaktadır. Bunlara ek olarak, siyasilerin kendi dünyalarında yaşamaları, seçmenlerine hesap vermemeleri ve vergi ödeyenlerin paralarını yakın çevrelerinin çıkarlarına harcamaları nedeniyle mevcut liberal demokratik yönetimler sürekli meşruiyet kaybetmektedirler (Mansbridge, 1990: 20).

Liberal demokrasinin uygulanma biçimi olan çoğunluk yönetimi veya iktidar paylaşımının uygulamada yarattığı sorunlar sosyal dengesizliklere yol açmaktadır. Çoğunluk yönetimi, toplumdaki çoğu bireylerin çoğunluk deneyimlerini yaşayabileceği veya belli konularda kazanabilme şansı olabileceği yeterli çoklukta bölünme varsa kabul edilebilir. Pek çok bireyin kendilerini sürekli olarak azınlık konumunda bulduğu durumlarda iktidar nimetlerinin vatandaşlara orantısız olarak paylaşılmasına dayanan bir anlaşma, azınlıktaki kesimlerin sürekli ezilmelerine yol açacaktır. Çoğunluk yönetimi ve iktidar nimetlerinin paylaşımı gibi çözümler vatandaşlar arasında çatışan çıkarları dikkate alır. Çıkarların çatışmasından sağlıklı bir uzlaşma çıkabilmesi için vatandaşlar arasında eşit gücün olması gerekir (Mansbridge, 1990: 21). Vatandaşlar arasında eşit güç ise pratikte mevcut olmayan bir durumdur.

Sivil toplum ve siyasal kurumlar içinde mevcut olan eşitsizlikler, oy verme ve kamuoyu yoklamaları gibi yaygın olarak kullanılan sosyal tercih mekanizmalarının tarafsızlığını da olumsuz etkilemektedir. Bu mekanizmalar, demokrasinin rolünün bireylerin önceden kararlaştırdıkları tercihleri kolektif tercihler olarak bir araya getirmek olduğunu ileri süren liberal demokratik prensibe dayanmaktadır (Miller, 1992:54). Bu tür sosyal tercih mekanizmaları çeşitli güçlerin istismarına uğramalarının yanı sıra, tercihleri sabit ve değişmez olarak kabul etmekte, çıkarların ve değerlerin siyasal, sosyal ve ekonomik bağlam tarafından etkilendiği gerçeğini

tanımamaktadır (Miller, 1992: 59). Tercihler siyasal yapının dışında değildir; onlar sabit ve istikrarlı olmayıp çok değişik etkenler tarafından biçimlendirilmektedir (Sunstein, 1991: 5). Bu yüzden karar alma işlemleri sadece tercihlerin biraraya getirilmesiyle değil, içinde oluştukları ortamın özelliğiyle birlikte ele alınmalıdır. Çünkü bütün kurumlar kararların alınma şeklini biçimlendirdiği gibi karar alma yöntemleri de kararları biçimlendirmektedir (Smith ve Wales, 2000: 60).

Bugünün liberal demokrasilerinde sık sık yaşandığı gibi bireyler tercihlerini kendilerine saklarlar ve başkalarından soyutlanmış halde kararlar verirlerse demokrasinin işlemesi zayıf olacaktır. Bireyler fırsatlardan, deneme, ifade etme, savunma ve nihayetinde kendi kararları doğrultusunda harekete geçme imkanlarından mahrum kaldıklarında, aynı zamanda başkaları için empatiden de mahrum kalacaklar, bilgi yönünden zayıf düşecekler, görüşlerini ifade etme, onları savunma ve kendi görüşlerini gözden geçirme gibi önemli becerilere muhtemelen sahip olamayacaklardır (Warren, 1996: 242).

Liberal demokrasi vatandaşların çıkarlarının çatıştığını düşünür. O, ihtilafları teoride, her bir bireye bir oy vererek ve sayısı daha fazla olan tarafın kazanmasını sağlayarak çözer. Bu işlem hem olumlu, hem de olumsuz felsefi bir meşruiyete sahiptir. Olumlu olarak o, her bireyin eşit değeri geleneğiyle meşrulaştırılır. Olumsuz olarak ise üzerinde ittifak edilmiş ölçütlerin yokluğunda, her bir bireyin arzularının diğer herhangi birininki gibi sayılması gerektiği sonucuyla meşrulaştırılır (Mansbridge, 1990a: 23).

Liberal demokrasi eşitlikçi söylemine rağmen, eşitlik sorunlarıyla uğraşacak yeterli kaynaklara sahip değildir. Marksistler uzun süredir liberalizmin hukuksal ve bazen siyasal eşitlik üzerindeki vurgusunun değişik türde itiraz edilebilir eşitsizliklerin artmasına izin verdiğini iddia etmektedirler. Liberal demokrasinin temel ilkelerinden olan eşit oy verme bireylerde demokratik bir bilincin gelişmesine katkıda bulunmasına rağmen bu sistem aynı görüşte olup da çoğunluğu sağlamış olan bireylerin iradelerinin siyasal sürece yansıtılmasını sağlamakta, diğer yandan çoğunluk sağlayamamış farklı görüş ve eğilimlerdeki alt kültür grupları siyasal sürecin dışında bırakmaktadır. Küreselleşme ve iletişim alanında yaşanan devasa gelişmeler alt kültür gruplarının hızla artmasına yol açmakta ve bu durum siyasal sürecin dışında kaldığı hissine sahip olan bireylerin sayısını da her geçen gün artırmaktadır. Hızla farklılaşmakta olan böylesine atomlaşmış bir topluluğu sınırlı sayıdaki temsilciler yoluyla siyasal sürece taşımak da o ölçüde güçleşmektedir. Bu süreç kaçınılmaz olarak siyasal meşruiyet sorununu zaman içinde daha fazla hissedilir hale getirecektir (Greiff, 2000: 403).

Uygulanmakta olan demokratik mekanizmalarla ilgili sorunlardan biri de oy verme sisteminde yaşanmaktadır. Oy verme işlemi konusundaki en

önemli sorun, onun her yerde uygulanan genel kabul görmüş nesnel bir yönteminin olmamasıdır. Bu nedenle seçim sonuçlarının çoğu zaman, oyların sayılma yöntemine bağlı olarak insanların eseri olduğu düşünülebilir. Birey tercihlerinin aynı olduğu varsayımından hareketle değişik oy verme ve değişik oy sayma yöntemlerinin farklı siyasal, hatta bazen oldukça farklı sosyal sonuçlar doğurduğunu görebiliriz. Üstelik her bir oy verme yöntemi, adalet veya istikrar gibi şu veya bu genel ölçütü ihlal ettiği için oy sayma yöntemlerinin ortak noktasını bulmamızı sağlayacak bağımsız nesnel bir ölçüt bulmak oldukça zordur. Özellikle hangi oy verme şeklinin halkın ortak iradesini en doğru bir şekilde temsil ettiğini belirleyecek hiçbir yöntem yoktur (Knight ve Jhonson, 1994: 286).

Oy verme yöntemleriyle ilgili diğer yaygın bir şikayet de, siyasal olarak tartışmalı konularda onların meşru toplumsal çözümler üretmek için gerekli olan ahlaki kaynaklardan mahrum olduklarıdır. Bu görüşe göre demokratik meşruiyet sadece ileri düzeydeki bir müzakereden çıkarılabilir. Buradaki esas endişe seçim sonuçlarının çeşitli keyfi, dışsal sosyal, kültürel veya ekonomik etkenler tarafından etkilenebilir olmalarıdır (Mansbridge, 1990b: 132).

Liberal felsefe, prensiplerini açıklarken rasyonel temelde vatandaşları ikna etmeye çalışır. Ancak eleştirmenler rasyonel temeldeki bu ikna çabasının pek çok soruyu açıkta bıraktığını ileri sürmektedirler. Liberal haklı çıkarmanın hareket ettiği önermeler dinsel önermeler gibi şartlı ve sabittir ve bu önermelerden çıkarılan varsayımlar önceden kabul edilmiş standart belli düşüncelere dayandığı için evrensel rasyonel gerçekmiş gibi görünebilirler.

Liberal demokrasi sorununun pratik yönünde onun bugünkü durumuyla ilgili derin endişeler bulunmaktadır. Batılı ülkelerde oy verme oranları ve hükümete güven azalmaktadır. Çıkar gruplarından gelen mali yardımlar nedeniyle siyasal süreç dumura uğratılmaktadır. Ekonomik dağılımdaki çarpıklıklar, azınlık grupları üzerindeki baskılar ve göç gibi önemli adalet sorunlarıyla ilgili tartışmalar ve yanlış bilgilendirme liberal demokrasinin ürettiği hastalıklar olarak görülmektedir. Saldırıların ticarileşmesi, toplumsal hayatın sorunlarının sloganlarla çözülmeye çalışılması, güçlü çıkar kesimlerinin lehine kuralların konulması ve işletilmesi günümüzde kamu hayatına egemen olan derin sorunları yansıtmaktadır. Ancak bugünkü liberal demokrasi bu ihtilafları karşılıklı kabul edilebilir zeminlerde çözmek için fazla bir şey yapmamaktadır ve vatandaşlara karşılıklı saygı temelinde ihtilaflarıyla yaşamalarına çok az yardım etmektedir (Gutmann ve Thompson, 1998: 13).

Liberal demokratik sistemlerin zamanımızın çoğu devletine kazandırdığı kimlik modeli etnik köken üzerine kurulmuş ulusçuluktur. Bununla birlikte çok kültürlülük ve küreselleşme süreçleri etnik köken üzerine kurulmuş ulus devletlerin meşruiyetini zayıflatmakta ve halkla etnisite arasındaki bağın çözülmesini gerektirmektedir. Etnik köken üzerine

kurulmuş bir ulus ideali, etnik temeldeki ayrımcı mekanizmaların beslemesiyle aklın ikincil plana atılmasını gerektirmiş ve insan hakları açısından acı sonuçlar yaratmıştır. Milliyetçilikle anayasal demokrasi prensipleri arasındaki gerilimi vurgulayan Fairfield ulus devletlerinin artık sınırsız bir egemenlik hakkı iddia edemeyeceğini ileri sürerek uluslararası hukukun geleneksel şekillerinin, insan haklarının yeterli bir garantörü olmadığını iddia etmektedir. Özellikle egemen ulus devletlerin içişlerine müdahale edilmeme ilkesi 20. yüzyıl boyunca o kadar sık istismar edilmiştir ki bu ilke tamamen haklılığını kaybetmiştir. Bu yüzden liberal veya liberal olmayan toplumların bireylerinin kendi ulusal yönetimlerini dava edebilecekleri ulusüstü yargısal ve siyasal kurumlara gereksinimleri artmıştır. Geleneksel ulus devletin bu gibi olumsuzlukları geleneksel veya etnik bağlar yerine bireyler arasında ortak çıkarlar, ortak deneyimler, kurumlar ve iletişim ağları üzerine kurulu kültürel ve siyasal aidiyet şekillerinin gittikçe daha çok rağbet görmesine yol açmıştır (Fairfield, 1999: 542).

Toplumların geleneksel problem çözümü, ihtilaflarını sadece kazanma veya kaybetme yaklaşımı içinde ele almalarına, bu yaklaşım ise onlar arasında kutuplaşmaları teşvik ederek hasmane tutum içinde diğer bireylere karşı bir yabancılaşma duygusu geliştirmelerine neden olmaktadır. Ayrımcı ve kendi çıkarını düşünen “sadece ben kazanayım” modeli, taraf tutma eğilimi ile birlikte mevcut siyasa oluşturma yöntemlerinin büyük bir kısmını şekillendirmektedir. Bu ise, bilgi zenginliği, hoşgörü, işbirliği ve uğraşı gerektiren karmaşık sorunlara üretilen çözümlerin yüzeysel ve sadece marjinal bir kesimi memnun edici nitelikte olmasına yol açmaktadır (Chrislip, 1993: 243).

LİBERAL DEMOKRASİYE ALTERNATİF SİSTEM ARAYIŞLARI

Liberal demokrasiyle ilgili bu yaygın eleştiriler ve onun modern çağın siyasal sorunlarını taşıyamaması nedeniyle meşruiyet bunalımı yaşamaması, demokrasi içinde bir yol ayrımına gelindiğini göstermektedir. Bireysel ve grup çıkarlarının çatışması üzerine kurulu demokrasinin geleneksel çoğulcu anlayışının biriktirdiği sorunlar yığını, demokrasinin genel kalıpları çerçevesinde yeni bir sistem üretme arayışlarına hız kazandırmıştır. Bu nedenle yakın zamanlarda özellikle Batılı ülkelerde uygulanagelmekte olan klasik demokratik modele alternatif arayışlar artmıştır. Alternatif sistem arayışları pratik siyasetin en tepesinde bile temsilcilerini bulmakta gecikmemiştir. ABD başkanı Bill Clinton bunlardan biridir: “Al Gore ve ben ‘Üçüncü Bir Yol’ olarak isimlendirilebilen yeni bir yol bulmamız gerektiğine inanmaktayız.” Clinton’ın Üçüncü Yol’u, sivil toplumu güçlendirmek için yönetimi kullanmaya devam ederken idari devletin aşırılıklarını da yontmayı amaçlamaktaydı. Üçüncü Yol sayesinde devlet ve toplumun, “kamu-özel ortaklığı” içinde daha üst bir düzenleme oluşturmak üzere birleştirilmesi, bu

üst düzenlemenin hem toplumun, hem devletin gereksinmelerini tatmin ederken her ikisini de aşan bir düzenleme olması tasarlanmaktaydı (Ellmers, 2000: 7-8).

Clinton'ın tekliflerine paralel biçimde bazı siyaset bilimcilerin yaklaşımları liberal ve muhafazakar çözümleri birleştirmektedir. Bu doğrultuda gönüllü kuruluşlara daha fazla katılım, daha sorumlu çalışan bir kamu iletişim teşkilatı, daha güçlü birlikler ve daha radikal mali reform teşvik edilmektedir. Aynı zamanda düzenleyici devleti yeniden işler hale getirmek ve parlamentonun bürokrasiye yetki aktarımının yasaklanması tavsiye edilmektedir. Hepsinin de ötesinde kamu yararı konusunda vatandaşların müzakere etmek üzere yetkili kılınması yoluyla yeni bir demokratik uzlaşma elde edilmesi istenmektedir (Ellmers, 2000: 8).

Küreselleşmenin yarattığı kültürel çoğulculuk beraberinde klasik yöntemlerin kolayca çözemeyeceği pek çok ahlaki, toplumsal ve siyasal sorunlar üretmiştir. Kültürel olarak farklı ve sosyal olarak çeşitlenmiş yeni kamu alanlarında siyasal teorisyenler yeni sorunları çözmek ve böylece vatandaşlığın karakterini değiştirmek için yeni halka açıklık formları üzerinde çalışmaktadırlar (Bohman, 1999: 180-182). Bu çözüm teklifleri genellikle, iyi bilgilendirilmiş vatandaşların toplumsal olarak yapılanmış etkileşim alanında akıllarını kullanarak sorunlarını çözebilecekleri varsayımı üzerine kuruludur.

Liberal demokratların aksine demokrasiye yeni bir yaklaşım geliştirenler açısından toplumsal çoğulculuk, çıkarların çoğulculuğundan daha fazla şeyler içermektedir. Yeni yaklaşımlar çoğulculuğu, dünya görüşlerinin farklılığını ve farklı ahlaki sözlükler kullanan vatandaşları kapsayacak bir şekilde tanımlamaya yönelirler. Siyasal tartışmalar bu farklı değer açıklamalarını biraraya getirirler ve bu ihtilafların vatandaşların kabul edeceği anlamda meşru bir biçimde giderilmesini amaçlarlar (Kahane, 2000: 516).

Demokratik yönetim altında yaşayan bireylerde gittikçe gelişmekte olan bir bilinç vardır. Bu bilinç nedeniyle bireyler, her beş yılda bir düzenli olarak yapılan seçimle hükümetin oluşturulmasından ve bu hükümetin halkın arzularına ve ihtiyaçlarına önem vermeksizin istediği gibi yönetmesinden rahatsızlık duymaktadırlar. Seçimin yaldızlı görünümünün arkasında seçime uygun anlamını veren sosyal düzenlemelerin olmayışı seçimlerin meşruiyetini tartışmalı hale getirmektedir. Sorunların kamuya açık bir şekilde tartışılması, bilgilendirilmiş bir basın varlığı ve resmi veya daha az resmi kanallardan yönetici görevlilere ulaşma imkanlarının artırılması gibi sosyal düzenlemelerin demokrasinin içini dolduracağı ve sisteme daha fazla bir güven kazandıracığı ileri sürülmektedir. Toplumsal sorunların tartışılmasında geniş kesimlerin katıldığı bir müzakere mevcut değilse siyasal demokrasi yüzeysel kalacaktır. Ryan demokrasiyi tanımlamak için onun tam anlamıyla bir iletişim sistemi olduğunu iddia ederken toplumdaki bu görüş alışverişi dikkat çekmektedir (Ryan, 1998: 473).

Böylesine bir müzakere sağlık hizmetleri gibi ahlaki sorunların sık sık yaşandığı bir alanda önemli bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Bilgilendirilmiş rıza olmaksızın tıbbi deney nasıl haklı çıkarılabilir? Nakil yapılacak organlar hangi temele göre tahsis edilmeli? Hükümet nereye kadar klonlama araştırmasını düzenlemeli? Hekimlerin kürtaj yapma veya umutsuz hastalarının hayatına son verme görevi var mıdır? Bu tür soruları sonsuz olarak sıralayabiliriz. Bu ve benzeri sorunların çözümünde öncelikli konuları kimin tayin edeceği ve sorunların çözümünde uygulanacak mekanizmaların hangileri olduğu en öncelikli olarak cevabını bulmamız gereken sorulardır (Gutman ve Thompson, 1998: 13). İyi ve doğru gibi öznel ahlaki kavramları açıklamada toplumsal bir uzlaşmaya ihtiyaç vardır. Ahlaki ihtilaflar muhtemelen azalmayacağı için daha fazla ve daha iyi bir müzakereye olan ihtiyaç da muhtemelen artacaktır. Bütün bu sorunların çözümünde ve vatandaşlara fırsatlar sunan sosyal politikaların geliştirilmesinde toplumsal müzakere bir ihtiyaç olarak görülmektedir (Daniels ve Emanuel, 1996: 11).

Liberal siyasal sistemlerle ilgili eleştiriler karşısında kimi kuramcılar bu sistemin yeniden gözden geçirilmesini önermekte ve onda bazı yeni düzenlemeler yapılmasını savunmaktadırlar. Yakın zamanlarda sık sık gündeme getirilen bu yeni düzenlemelerden biri dönem sınırlamasıdır. Bugünkü seçim sistemlerinin yol açtığı yasama kariyerciliği, yani temsilcilerin bir çok dönem üst üste parlamentoda kalarak temsilciliği meslek haline getirmesine dayanan düzen, temsilciliğin doğasına ters düştüğü, toplumun sorunlarının parlamentoya taşınmasına engel olduğu ve temsilcilerin halktan kopmasına neden olduğu gibi gerekçelerle eleştirilmektedir. Dönem sınırlaması temsilcilerle ilgili bu tür sorunların çözümü için önerilen görüşlerden biridir (Will, 1992). Bu yöntem, ulusal ve yerel düzeyde yasama organlarının iddia edilen başarısızlıkları nedeniyle son on yılın siyasette gözde çözümü olarak görülmektedir. California, Colorado ve Oklahoma gibi ABD'nin üç eyaleti kendi yasama organları için dönem sınırlamasını uygulamaya koymuştur ve başka yerlerde de benzeri öneriler güncelliğini korumaktadır. Yasama kariyerciliğinin sona erdirilmesi seçimlerin daha rekabetçi bir ortamda yapılmasını sağlayacağı ve sıradan insanların daha çok siyasal sürece dahil edilecekleri gerekçesiyle belirli kesimler tarafından desteklenmektedir. Aynı görüşe göre dönem sınırlamaları yasama üyelerini kendi hayatlarına döndürerek kendi işleriyle ilgilenmelerini sağlayacak ve kariyer sahiplerinin değil vatandaşların göreve gelmesinin yolu açılmış olacaktır (Mansbridge, 1990a: 23).

Liberal demokratik sistemde reform yapılması gerektiğini savunan görüşlerden biri de parlamentonun çalışma yönteminin değiştirilmesi üzerinde odaklaşmaktadır. Parlamentonun rolünü yeniden düzenlemeye yönelik bu önerinin amacı, onun siyasi değerini artırmak ve parlamentonun

daha müzakereci bir şekilde çalışmasını sağlamaktır (Besette, 1993: 18)*. Bu araştırmacılar siyasal sorunların geniş bir bakış açısından ele alınması ihtiyacına dikkat çekerek parlamentonun kurumsal işleyişinin katılımcı ve diyalogcu bir tarzda yeniden yapılandırılması gerektiğini savunurlar.

Sadece oy verme sistemine, yani bireysel çıkarları ve tercihleri toplama yöntemlerine dayanan demokratik kurumsal düzenlemelerin, normatif, bağlayıcı siyasal sonuçlar üretme görevi açısından yetersiz oldukları yönünde yaygın eleştiriler mevcuttur. Bazı siyasal kuramcılara göre bu yetersizlikleri gidermenin yolu tercihleri toplama yönteminin, demokratik müzakereyi geliştirecek ve içerecek şekilde kurumsal düzenlemeler yoluyla takviye edilmesi veya tamamen değiştirilmesidir. Kafaları sayma yoluyla uygulanan bir çoğunluk yönetimi kısa sürede toplumdaki sorunları, hoşnutsuzlukları ve rahatsızlıkları yeniden ön plana çıkarmaktadır. Birçok araştırmacılar eğer demokratik kurumlardan hoşnut değilsen çözümün, gelişmiş veya yeniden gözden geçirilmiş toplamacı demokraside değil, bunun yerine daha çok ve daha iyi bir müzakereye olduğunu savunurlar. Diğer bir ifadeyle esas ihtiyaç onlara göre, tartışma ve ikna yöntem ve şartlarının geliştirilmesidir (Knight ve Jhonson, 1994: 286).

ALTERNATİF BİR SİSTEM OLARAK MÜZAKERECİ DEMOKRASİ

Parlamentoda yapılmak istenen değişiklikler pek çok siyasal düşünür tarafından tatmin edici bulunmamakta, yeni bir sistem arayışı üzerinde çalışılmaktadır. Bunların önde gelenlerinden biri müzakereci demokrasidir. Müzakereci demokrasi vatandaşların ilgili bilgileri paylaştığı, toplumsal işler hakkında konuştuğu, toplumla ilgili görüşleri oluşturduğu ve siyasal süreçlere katıldığı söylemci sosyopolitik bir sistemdir. Müzakereci demokrasi, siyasetle ilgili elde edilen bilgilerin ve siyasal konuşmaların bireylerin görüşlerinin niteliğini artıracaklarını savunur. Kitle iletişim araçlarına açık olmanın ve günlük hayatın sıradan konuşmalarının bile daha bilinçli tercihlere imkan verdiği gerçeği dikkate alındığında aynı temel doğrultusunda sistemli bir şekilde geliştirilen mekanizmanın çok daha olumlu sonuçlar üreteceği öngörüsü, müzakereci demokrasinin savunucularının hareket noktasını oluşturmaktadır (“Notes on”, 1996: 278-280).

Müzakereci demokrasinin liberal demokrasiden ayrılan önemli bir yönü şudur: Müzakereci demokrasiye göre yasanın meşruiyeti, onun çıkarları

* Besette’e göre müzakereci demokrasiyi yürütecek olan kurum ABD Kongresidir. O eserinde, Kongrenin Amerikan demokrasisinin başarısı için çok gerekli olduğunu düşündüğü kolektif mantığı geliştirecek şekilde nasıl işlemesi gerektiğini incelemektedir.

sadece dengeli bir şekilde temsil etmesine değil, yasanın ondan etkilenen herkes tarafından mantıki olarak kabul edilmesine bağlıdır. Mantıki kabul edilebilirlik ise ancak serbest ve açık bir müzakere şartları içinde sağlanır.

Müzakereci demokrasinin pek çok türü vardır. Bunlardan biri Habermas'inkidir. Habermas'ın işlemsel müzakereci demokrasisi, çoğulcu toplumların demokratik deneyimlerini kuramlaştırmada kavramsal ve kurumsal bir model sağlamaktadır. Habermas ve taraftarları tarafından ortaya konulan modelde müzakereci yaklaşımın temel amacı, özellikle halk egemenliği kavramı olmak üzere demokratik teorinin klasik kavramlarını iletişimci anlamda yeniden düzenlemektir (Habermas, 1996).

Ekonominin ilham verdiği çıkar temelli demokrasinin aksine müzakereci demokrasiyi savunanlar siyasete adalet ve ahlak konularını getirmeyi arzulamaktadırlar. Onlar, halk egemenliği ve eşitlik gibi geleneksel demokrasinin kavramlarına yeni anlamlar yüklemeye çalışırlar. Onların amacı geleneksel kamu alanı düşüncesine demokratik projede merkezi bir yer vererek onu yeniden biçimlendirmektir. Siyasetin merkezi konusu olarak çıkar ve tercihlerin bileşimi yerine muhakeme ve akılcı tartışmayı önermekle aynı zamanda ekonomik modelden ahlaki modele doğru hareket etmiş oluyolarlar. Bu hareket, kamu alanının pazar kaynaklı görüşünün yerine siyasal konuları ahlaki nitelikli ve bu yüzden de akılcı karar vermeye elverişli olarak gören başka bir yaklaşım getirmeyi içermektedir (Mouffe, 1999: 756).

Müzakereci demokrasinin merkezinde siyasal görüşme yer alır. Siyasal görüşme, herhangi belirli bir amaç ve önceden belirlenmiş gündem olmaksızın özgür vatandaşların gönüllü olarak yürüttükleri siyasal nitelikli görüşme veya tartışmadır. Bu görüşme yoluyla vatandaşlar kendi kişisel deneyimleriyle dışarıdaki siyasal hayat arasında köprü kurarlar. Siyasal görüşme çoğunlukla özel alanda yapılır, ancak onun girdileri (örneğin bilgi, başlık ve konular) özel alanın dışından özellikle siyasal sistem ve siyasal dünyadan gelirken onun çıktıları (örneğin kamuoyu görüşleri, oy tercihleri, katılım faaliyetleri) siyasal sistem ve siyasal dünyayı tekrar besler (Kim, Wyatt ve Katz, 1999: 375).

Müzakereci demokrasi sadece karşılıklı görüşme demek değildir. O, merkezi olarak siyasal ihtilafı çözmekle ilgilenir. Demokratik işlemlerin amacı herhangi bir ortak faydayı bulmaktır, belli bir ortak faydayı değil. Ortak fayda ise bu süreçte icat edilmemekte, biçimlendirilmektedir. O müzakere sürecine katılan taraflar tarafından üretilir ve onun önceden mevcut belirli normatif bir statüsü yoktur (Knight ve Jhonson, 1994: 290).

Siyasal tartışmaya hırsın getirilmesine karşı oldukları için müzakereci demokratlar belagata muhaliftirler. Onlar çok fazla belagatın akılcı temeli olmayan, bu yüzden de meşru olmayan bir uzlaşma yönünde insanları istismar edeceğini savunurlar. Müzakereci demokrasi taraftarları açısından

belagat sosyal adaleti geliştirmek yerine onu kısıtlamaktadır, çünkü belagat herhangi bir açıklama yapmaksızın belli hedeflere yönlendirmeyi amaçlar (Remer, 1999: 53).

Müzakereci demokrasi özellikle siyasal kararların alındığı süreçle ilgilenmektedir. Liberal teorilerdeki gibi müzakereci demokratlar da ihtilafları çözecek kurumların oluşumuyla ilgilenmekte, ancak işlem süreci boyunca tercihlerin ve değer eğilimlerinin değişebileceğini kabul etmektedirler. Müzakereci yönetim birbirini anlamayı amaçlayan siyasal diyalogu geliştirmeyi hedefler. Birbirini karşılıklı anlama insanların hemfikir olacakları anlamına gelmemekte, daha çok onların ihtilaflarını başka yollar yerine tartışma yoluyla çözmeye yönelmesini sağlamaktadır. Demokrasiler ihtilaflardan kaçınmaz, ancak vatandaşlar ihtilaflarını, demokratik toplumun sağlığına katkıda bulunacak şekilde müzakere edebilirler. Çağımızın siyasetinin özelliği olan aldatma, kandırma, güç kullanma ve stratejik manevranın yerine müzakereci demokrasi, eşitlikçi ve karşılıklı ikna ilkelerini egemen kılmaya çalışmaktadır (Dryzek, 1990: 202).

Müzakereci demokrasi, vatandaşların mantık çerçevesinde kabul edeceği herhangi bir görüşü kolektif eyleme geçirmeyi amaçlar. Vatandaşlar kamu politikası hakkında bir ihtilafa düşerlerse onlar bu durumda birbirleriyle müzakerede bulunmalı, yapabilirlerse ittifak aramalı, yapamazlarsa birbirlerinin farklı görüşlerine olan karşılıklı saygıyı muhafaza ederek ihtilaflarıyla yaşamaya devam etmelidirler (Gutmann ve Thompson, 1998: 15).

Müzakereci demokrasi düşüncesi siyasal fikirlerin veya ideolojilerin imgeciliğe dönüşümünü engellemek üzere bir meşrulaştırma ve zenginleştirme stratejisi olarak da görülmektedir. Deterjanımızı seçer gibi adaylarımızı seçtiğimiz perakende ve toptan siyasetin yüzeyselliklerinin yerine küçük çaptaki etkileşimlerin yansımalarına izin verecek müzakereci kamuoyu yoklamaları, siyasetin bu olumsuzluklarını gidermekte etkili olabileceği savunulmaktadır. Bu nedenle gazete ve televizyonun aracılık ettiği bir siyaset yerine yüz yüze etkileşime dayanan siyaset düşüncesinin bireyleri siyasette çok daha derinleştireceği ileri sürülmektedir (Simons, 2000: 97).

Greiff müzakereci demokrasinin ideal ilkelerini şu şekilde belirlemiştir: a)Müzakere süreçleri tartışma şeklinde, yani önermeleri eleştirel bir biçimde ortaya koyan ve doğruluklarını sınanan taraflar arasında görüş alışverişi şeklinde gerçekleştirilir. b)Müzakereler belirli sınırlar içinde halka açık olarak yapılır. Kural olarak hiç kimse dışlanmaz. Kararlardan etkilenecek olan herkes müzakereye eşit olarak girme ve katılma olanağına sahiptir. c) Müzakereler herhangi bir dış baskı olmaksızın ve katılımcıların eşitliğini bozmayacak şekilde serbest olarak yapılır. Her bir kimse işitilmek, konularını sunmak, katkıda bulunmak, düşüncelerini ortaya koymak veya eleştirmek

konusunda eşit olanağa sahiptir. d)Müzakereler mantığa dayalı bir uzlaşmayı hedefler ve kural olarak şartsız olarak devam ettirilir veya herhangi bir zamanda askıya alınabilir. e)Siyasal müzakereler herkesin eşit çıkarlarını düzenleyebilecek şekilde, ihtiyaçların belirlenmesi, ön siyasal tutumların ve tercihlerin değiştirilmesi gibi konuları kapsar. f)Müzakerenin sonuçları temel özgürlük ve adil fırsat ilkelerine aykırı olmamalıdır (Greiff, 2000: 403).

Müzakereci demokrasi siyasal otoritenin daha dürüst ve meşru şekillerini, daha fazla bilgilendirilmiş kararlar ve vatandaşlığın daha aktif bir açıklamasını vaat etmektedir. Otoritenin ve karar almanın meşru şekilleri, müzakereci demokrasi teorisinin kapsamlılık ilkesi üzerine kuruludur. Kapsamlılık mevcudiyet ve sesle ilgilidir: Kural olarak bütün vatandaşlar siyasal diyalog sürecine katılabilirler; onlar iddiaları ortaya koymak, sorgulamak, ihtiyaçları, değerleri ve çıkarları ifade etmek, ikna olmadıklarında karşı çıkmak ve seslerini duyurmak konusunda eşit hakka sahiptirler (Smith ve Wales, 2000: 57).

Birarada ele alındığında kapsamlılık ve demokratik diyalogun tabiatı, siyasal otoritenin daha meşru ve güven verici şekillerinin temelini ortaya koymaktadır. Manin bu nedenle liberal teorilerin ortak yaklaşımının kökten değiştirilmesi gerektiğini savunur. Meşruiyetin kaynağı bireylerin önceden belirlenmiş iradesi değildir, daha ziyade onun oluşumunun sürecidir yani müzakerenin kendisidir (Manin, 1987: 351). Aynı görüşe Gutmann da katılmaktadır. Siyasal otoritenin meşru uygulaması ona bağlı insanların haklılaştırmasına bağlıdır. Özgür ve eşit vatandaşlar arasında müzakere yoluyla kararların alınması, savunulabilecek en iyi haklı çıkarma yoludur (Gutmann, 1996: 344). Demokratik meşruiyet ve otoriteye güven, devam eden bir eleştirel inceleme yoluyla üretilir (Warren, 1996: 55).

Böyle bir müzakere bazı katılımcı faaliyet şekilleriyle sonuçlanacaktır. Katz düşüncelerin bireyleri eylemlere yönelttiğini savunur. “Görüşler, halk arasında dolaşan yorum ve gözlemlerin günlük alışverişiyle oluşmaktadır. Birbiriyle konuşma yoluyla insanların sahip oldukları belirsiz eğilimler açıklığa kavuşmakta ve onlar adım adım belirli tutumlara, eylemlere ve oylara dönüşmektedir” (Katz, 1992: 80). Bu yüzden siyasal konuşmanın sosyoekonomik kaynaklar ve siyasal çıkarın ötesinde siyasal katılımı yakından ilgisi vardır (Kim ve Wyatt, 1999: 376).

Gutmann ve Thompson topluma açık politika tartışmalarının daha geniş ahlaki ihtilafları ortaya koymakta olduğunu ve bu ihtilafların ışığında demokrasiye müzakereci yaklaşımın diğer yaklaşımlardan daha üstün olduğunu savunur. Müzakereci yaklaşım ihtilaflı konularda bizim bakış açımızı genişletmekte, ahlaki ihtilafların tabiatını açıklığa kavuşturmakta ve demokratik sonuçların meşruiyetini artırmaktadır. Bu yüzden müzakereci demokrasinin amaçlarından biri kolektif kararların meşruiyetini geliştirmektir. Bu aynı zamanda ahlaki ihtilafların temelinde yatan kaynakların

kıtlığı sorununa yönelik bir çözümdür. Vatandaşlar, örneğin kamu kurumlarında kime ne kadar maaş verilmesi gerektiğini, eğer kaynaklar sınırlı olmasaydı tartışmak zorunda kalmayacaklardı. Müzakere her zaman ahlaki ihtilafları çözemeyebilir, çünkü bu tür dağıtım konularında çok değişik değerler ve ölçütler temelinde farklı yaklaşımlar olabilir. Ancak sınırlılıklar karşısında müzakere, istedikleri hatta ihtiyaç duydukları şeyi elde edemeyen kimseleri ikna ederek kolektif kararın meşruiyetinin kabul edilmesini sağlayabilir (Gutmann ve Thompson, 1998: 13).

Müzakere şüphesiz uzlaşmaz değerleri her zaman uzlaşılır yapamaz, ancak o katılımcıların, muhaliflerinin iddialarındaki ahlaki değerleri tanımalarına yardımcı olabilir. O bunu, müzakerecileri kendi çıkarlarıyla ilgili iddiaları toplumsal içerikli olanlardan ayırmaya teşvik ederek, toplumsal çıkarların daha ağırlıklı olması gerektiğini tanımalarını sağlayarak ve kritik olan ahlaki ihtilafların berraklaşmasına yardım etmek yoluyla yapabilir. Müzakereci süreç vasıtasıyla katılımcılar, her iki tarafın da uzlaşmaz oldukları ihtilafları ayırt edebilirler. Bunun dışında derin görüş ayrılığı içermeyen ihtilaflar daha sonra kolayca tespit edilebilir ve başlangıçta görüldüğünden daha kolay çözülebilir olduğu ortaya çıkarılabilir. Bazı ihtilaflar eksik bilgi veya yanlış anlaşılardan kaynaklanıyor olabilirler ve bazıları ise pazarlık, müzakere ve uzlaşma yoluyla çözüme kavuşturulabilir. Ahlaki ilke ve uzlaşmalar, müzakere yoluyla, ihtilafların yerine ikame edilebilirler (Gutmann ve Thompson, 1998: 16).

Meşrulaştırmanın sağlanabilmesi için müzakereci forumlar daha önce tecrit edilmiş pek çok insanın seslerini mümkün olduğu kadar içerecek şekilde genişletilmelidir. Böylesine bir kapsamaştırma ahlaki ihtilafların artması riskini taşır. Ancak bu riski göze almanın faydası, böyle kapsamlı bir müzakerecinin daha önce ihtilafla meşgul olurken güç yönelimli yöntemlerle bastırılan ahlaki ihtilafa açık bir meşruiyet kazandırmasıdır. Müzakere, sadece uzlaşma olsun diye uzlaşma sağlamaya çalışmaz. O, farklı düşünmeye devam edebilecek vatandaşların hepsinin kabul edebileceği anlamda karşılıklı olarak haklı çıkarılabilecek bir uzlaşma arar (Gutmann ve Thompson, 1998: 17). Değerler hakkındaki çoğulculuk dikkate alındığında bütün ahlaki gerekçelerin ve akıl yürütmelerin herkese ikna edici geleceğini bekleyemeyiz, ancak temel çıkarlar tehlikedeyse en azından biz, özgür ve eşit bütün vatandaşların kabul edebileceği gerekçeler üzerine kararlarımızı temellendirmeye çalışabiliriz (Daniels ve Emanuel, 1996: 11).

Demokratik müzakere, siyasal otoritenin daha meşru ve güvenilir yapılarını kurumsallaştırma potansiyeline sahip olmanın ötesinde daha bilgilendirilmiş kararlar da vaat etmektedir. Müzakere sınırlı rasyonelliği azaltma yeteneğine sahiptir: Sınırlı rasyonellik bizim düşüncelerimiz ve hesaplama yeteneklerimizin sınırlı ve yanılabilir olduğu varsayımına dayanır. Müzakere, aktörlerin kendi sınırlı ve yanılabilir bakış açılarını, her birinin

diğerinin bilgi, deneyim ve yeteneklerinden yararlanarak geliştirebilecekleri şartlar sunmaktadır. İki nedenden dolayı o, isabetli karar alma olanağını artırabilir. Birincisi, bir aktörün diğerlerinin bilmediği bir analiz veya çözümü ortaya koyabilmesi anlamında bireysel yönüyle değerli olabilir. İkinci olarak o katılımcıları, bireysel olarak ulaşamayacakları sonuçlara ulaştırabilmesi yönüyle çok yönlülüğü bakımından değerli olabilir (Smith ve Wales, 2000: 57).

Duyulan farklı seslerin ve yapılan tartışmaların sayısı müzakerenin işleminde tek ve en önemli faktör değildir. Müzakerecilerin kendi karakterleri ve arzuları da önemlidir. Onlar müzakere sürecinde işittiklerinin ışığında kendi bakış açılarını genişletme arzusunda olmalı ve foruma, muhaliflerinin düşüncelerini değiştirmek kadar kendi düşüncelerini de değiştirmeye hazır olarak gelmelidirler.

Demokratik müzakere karşılıklı tanıma ve saygıyı teşvik eder ve ortak faydanın keşfedilmesini amaçlar. Neden gösterme ve itirazlara cevap verme işlemi, ahlaki olmayan ve dar olarak sadece kendini ilgilendiren tercihler üzerine kurulu akılcı olmayan kararları saf dışı bırakmaya yönelecektir. Bu nedenle katılımcılar kendilerini ortak yarara yönlendireceklerdir. Sadece kendi çıkarı üzerine kurulu tercihlerin müzakere bağlamında savunulması zor olacaktır (Smith ve Wales, 2000: 58).

Müzakereci bakış açısından siyasal tartışma bireylerin düşüncelerini genişletecek ve belli konularda farklı ve bazen karşı görüş açılarından düşünme fırsatı sağlayarak karşılıklılığı ve tarafsızlığı artıracaktır. Arendt bunu “temsili düşünme” veya “genişlemiş zihniyet” diye nitelemektedir. Bu sayede insanlar konuları daha az kendi çıkarlarını düşünerek tartışacaklar ve eğer kendileri başkalarının yerinde olsalardı nasıl hissedeceklerini ve düşüneceklerini öğrenme fırsatı bulacaklardır. Tarafsızlığı geliştirecek bu yaklaşım görüşlerin niteliğini de artıracaktır (Arendt, 1967: 115). Değişik durumlar hakkında ayrıntılı düşünme ve açık fikirlilik, görüş niteliğinin önemli bir boyutudur. Bu yüzden siyasal konuşma bu tarafsız muhakemeyi artıracaktır (Kim ve Wyatt, 1999: 367).

Müzakereci demokrasi sayesinde toplumsal konularda bireysel bakış açıları yerine toplumsal bakış açıları geliştirilmesi yoluyla ahlaki ihtilafın kaynaklarından olan sınırlı cömertlik yerine diğergâmlık ve paylaşımcılık gibi toplumsal sorunların çözümünde daha etkili olabilecek eğilimlerin bireylerde yaratılması umulmaktadır. Toplumsal politikalarla ilgili ihtilafli konularda tartışma yaparken bütünüyle diğergâm olabilen çok az insan vardır. İyi oluşturulmuş etik forumlarda yapılan müzakere, katılımcıları kamu yararı sorunlarında daha geniş bir perspektiften meseleye bakma yönünde teşvik ederek bu sınırlı cömertliği geliştirebilir (Gutmann ve Thompson, 1998: 15).

Müzakere, vatandaşlar ortak eylemlerde bulunurken kaçınılmaz olarak yaptıkları hataların düzeltilmesine yardımcı olur. İyi oluşturulmuş bir etik forum, hem bireysel hem de toplumsal anlamayı geliştirici bir fırsat sunmaktadır. Görüş alış verişiyle katılımcılar birbirlerinden bir şeyler öğrenirler, bireysel ve toplumsal yanlış anlamalarını fark ederler ve eleştirel süzgeçten geçen yeni görüşler ve politikalar geliştirebilirler. Vatandaşlar müzakere yoluyla istediklerini daha iyi nasıl elde edebileceklerini öğrenebilirler. Onlar bu sayede kendi bilgilerini, kendi anlayışlarını ve vatandaşlar için en iyi neyin olduğu konusundaki kolektif anlayışlarını geliştirebilirler (Gutmann ve Thompson, 1998: 16).

Eğer müzakereci demokrasinin ilkeleri etik forum uygulamalarında tam olarak hayata geçirilebilirse katılımcıların ulaştıkları kararlar ahlaki olarak daha meşru, toplumsal ruhlu, karşılıklı olarak saygılı ve kendi kendini düzeltici nitelikte olacaktır. Demokrasiyi daha müzakereci yapmak suretiyle vatandaşlar, ahlaki ihtilafların bazılarını çözüme kavuşturma ve çözülemeyip devam edenlerle de herkesin kabul edebileceği şartlarda onlarla birlikte yaşama olanağına sahip olabilirler (Gutmann ve Thompson, 1998: 16).

Bütün bunlara ek olarak müzakereci demokrasi, vatandaşlıkla ilgili daha etkili bir açıklama sunmaktadır: Bu açıklama, siyasetle ilgilenmenin diğer kimselerle karşılaşmaları yoluyla vatandaşların değerlerini ve tercihlerini geliştirebilecekleri potansiyele sahip olduklarını tanıyan bir açıklamadır. Kendi özel işlerinin sınırlı bakış açılarının ötesinde müzakereci demokrasinin vatandaşların görüş açılarını genişletme bakımından oldukça yüksek bir kapasitesi vardır (Smith ve Wales, 2000: 57).

Müzakereci demokrasinin uygulanabilirliğini savunanlar açısından demokratik diyalogun nasıl kurumsallaştırılabileceği konusu önemli bir sorundur. Aynı doğrultuda ortaya çıkan diğer bir soru da müzakereci demokrasinin liberal temsili demokrasiye bir alternatif olarak görülüp görülemeyeceği veya temsili sistemlerin müzakereci demokrasi doğrultusunda reforma tabi tutulup tutulamayacağıdır. Bu alandaki çalışmaların çoğunluğu müzakereci demokrasinin anayasası üzerinde yoğunlaşmaktadır. Çünkü haklar ve ilkeler, demokratik diyalogun ve hükümlerin ortaya çıkması ve devamı için gerekli şartlardır (Smith ve Wales, 2000: 56).

Yaşadığımız dünya ile müzakereci demokrasinin teorilerinin açıkladıkları arasında pratik köprüler kurulabilir mi? Çağdaş demokratik uygulamalarla ilgili duyulan yaygın hoşnutsuzluk karşısında müzakereci demokrasi teorilerine gittikçe artan bir ilgi vardır. Bununla birlikte farklı kuramcılar tarafından müzakereci demokrasinin değişik biçimleri uygulama modelleri olarak geliştirilmeye çalışılmaktadır.

Müzakereci karar alma mekanizmalarının oluşturulması konusunda siyasal kuramcılar değişik görüşler ileri sürmektedirler. Bunlardan biri, temsili hükümetin ikincil kuruluşlarla desteklenmesini ve müzakereci demokratik kuruluşların kurulmasını önermektedir. Bunun yanında sivil toplumun kamuya açık alanını müzakereci demokrasinin doğal yeri olarak niteleyen yaklaşımlar mevcuttur. Diğer önerilerden biri de grup temsilinin kurumsallaştırılmasını önermekte ve çoğunluğun kararlarına dayanan kuralların meşrulaştırılmasını sağlayacak müzakere süreçlerine duyulan ihtiyaca dikkat çekmektedir. Bu kuramsal yaklaşımlara karşılık müzakereci düzenlemenin pratik örnekleri oluşturulup kurumsallaştırılmadıkça bu çalışmalar ancak sınırlı bir değere sahip olacaktır (Bohman, 1998: 419).

Müzakereci demokrasinin kurumsallaştırılması yönündeki çabalardan biri de Smith ve Wales'in geliştirdikleri Vatandaş Jürileri'dir. Vatandaş Jürileriyle ilgili uygulama, müzakereci demokrasinin üç ölçütü ışığında düşünülmektedir: Kapsayıcılık, müzakere ve vatandaşlık. Vatandaş Jürileri çağımızın siyasal karar alma süreçlerinde demokratik müzakereci nasıl kurumsallaştırılabileceği konusunda önemli ipuçları sağlamaktadır. Bir vatandaş jürisi gelişigüzel seçilmiş bir grup vatandaşı, ister siyasi bir gündem olsun isterse belli siyasi tercihlerin seçimi olsun, belli bir konuyu müzakere etmek üzere bir araya getirir. Müzakere katılımcıların belli bir konuda, belli uzmanların veya belli çıkarları temsil eden seçilmiş tanıkların çok geniş görüşlerini dinlemelerini sağlar. Adil bir müzakereci yapılmasını sağlamak amacıyla eğitilmiş kimselerden oluşan jüri üyelerine tanıkları sorgulama ve bazen ek tanık ve bilgi isteme fırsatı verilir. Kendi aralarındaki müzakere işleminin ardından jüri üyeleri bir karar verirler veya bir rapor hazırlayarak tavsiyelerde bulunurlar. İlgili otoritenin ya rapor doğrultusunda harekete geçmesi veya rapora neden karşı olduğu konusunda cevap vermesi istenir. Bazı farklar olmakla birlikte vatandaş jürileri yargı jürilerine benzetilebilir. Yargı jürileriyle ortak olarak vatandaş jürileri, özel bir eğitimi olmayan ve kamu yararına önemli kararlar almayı arzu eden sıradan insanların küçük gruplarından oluşmaktadır (Smith ve Wales, 2000: 59).

Topluluk temelli problem çözümü için geliştirilen önemli bir yaklaşım da Evans ve Boyte'in Serbest Alanlar olarak niteledikleri topluluk içinde herkese açık tartışma alanlarının oluşturulmasıdır. Bu alanlarda insanlar açık ve katılımcı karakterde yeni bir saygı, daha derin ve daha iddialı bir grup kimliği, toplumla ilgili yetenekler ve işbirliği değerleri öğrenirler (Evans ve Boyte, 1992: 17-18). Bu düzenekler sayesinde, bir kimsenin çok yakın kişisel bağlarının ötesinde insanların bakış açılarının karışımı yoluyla katılımcılara daha geniş karar oluşturma şartları yaratılır. Serbest Alanlar devlet ve özel alanın arasında yer alır. Bu siyasal eğitim insanlara, maziden gelen kimliklerini ve günlük yaşam bağlarını demokratik bir tarzda yeni bir kalıba büründürmelerine izin verir. Serbest Alanlar aracı kurumlar olarak işlev görür. Bu kurumlar çoğunlukla bireyin özel dünyası ve devlet arasında yer

alan ve kâr amaçlı olmayan dini mabetler, okullar, kulüpler ve hizmet kuruluşları yoluyla uygulamaya konulur (Lewis, 1994: 469).

Bazı topluluklarda uygulamaya konulan Vatandaş Birlikleri müzakereci demokrasinin başka bir modelini oluşturmaktadır. Bazen bölgesel sivil kuruluşlara izafe edilen Vatandaş Birlikleri, vatandaş temelli kuruluşlar olarak bütün vatandaşlara açık olup partililikten uzak ve bağımsız bir şekilde etkinlik gösterirler. Bu birlikler nesnel stratejilerin gerçekleşmesine rehberlik eder, topluluğun geniş bir yelpaze içindeki sorunlarını belirler, topluluk içinde güven ve uzlaşmayı inşa eder. Onlar toplumun her kesiminden vatandaşlara toplumun önemli konularını dikkatlice müzakere etmek ve bu konularda sorunları çözmek ve eylemde bulunmak amacıyla yüzyüze biraraya gelme fırsatı sunarlar. Bu birlikler vatandaş gruplarını şu amaçlarla toplarlar: 1.Vatandaşların öncelikli sorunlarını belirlemek, 2.Bu konular üzerinde araştırma yapmak, çalışma yapmak ve müzakere etmek, 3.Alternatif çözümleri ortaya koymak, 4.Önerilerde bulunmak, 5.Öneriler doğrultusunda harekete geçerek ilgili karar mekanizmalarını etkilemek (Lewis, 1994: 470).

Vatandaş Birlikleri'nin daha geniş gündemleri vardır. Bunlar vatandaşları toplumun önemli sorunlarına ve gelişmelerine yakın tutmak, yerel yönetim üzerinde denetim kurmak, adaylarla ilgili seçim rehberi hazırlamak, kamu görevlileri ve vatandaşlarla oturarak politika konularını tartışmak, ihtiyaçları belirlemek, toplulukla ilgili uygulamalı araştırmalar yaptırmak, gelecekle ilgili süreçleri tahmin etmek ve bölgesel düzeyde birlikte sorun çözme gruplarını toplamak gibi konulardır. Bu birlikler ayrıca vatandaşları önder olarak eğiterek önder vatandaşlar yaratmayı amaçlamaktadırlar.Vatandaş Birlikleri siyasal süreçte vatandaşların rollerini yeniden tanımlamakta ve bu roller doğrultusunda vatandaşları yönlendirmektedir.

Müzakereci demokrasi konusunda bazı görgül çalışmalar yapılmıştır. Mansbridge'in şehir toplantıları ve işyeri demokrasisi konusunda yaptığı araştırmalar bunlardan biridir (1983). Hunold ve Young planlama sürecinin değişik boyutları hakkında karar vermekle ilgili müzakereci ölçütler geliştirmişlerdir (1996). Elster anayasa yapma süreçlerinin müzakereci oluşumlarını tarihi olarak karşılaştıran bir çalışma yapmıştır (1998).

James Fishkin önceden planlanmış bir demokratik müzakerecinin uygulanabilir bir örneğini açıklamaktadır. Burada istatistiksel olarak vatandaşları temsil eden bir grup, toplumla ilgili bir politika konusunda yüz yüze müzakere olanağına sahip olmadan önce ve sonra oy verirler. Fishkin'in müzakere amaçlı sandıkları vatandaşların demokratik bir foruma etkili bir şekilde katılımının somut bir örneğini ortaya koymaktadır. Burada vatandaşlar birbirlerinden birşeyler öğrenmekte, yeni bakış açılarına kavuşmakta ve olaylar konusunda görüş alış verişinde bulunmaktadırlar (Fishkin, 1995). Uygulamaya dönük bu araştırmalar sayesinde demokratik

müzakerenin kurumsallaşma potansiyeli, müzakereci teorinin zayıflığı ve gücü konusunda önemli veriler elde edilebilmektedir.

SONUÇ: BİR UYGULAMA MODELİ OLARAK MÜZAKERECİ DEMOKRASİNİN GÜÇLÜKLERİ

Müzakereci demokrasiyi kuramsal ve uygulamalı düzeyde geliştirmeye çalışan bu çabalara karşılık onun uygulanabilirliği ve iç tutarlılığı konusunda bir çok tereddütler mevcuttur. Müzakereci işlemin temel değerleri tarafsızlık, eşitlik, kapsamlılık, açıklık (hiç kimse ve ilgili hiçbir bilgi dışlanamaz), akılcı temelde ikna ve baskının olmamasıdır. Bu değerler bütün katılımcıların anlaşmasıyla genellenebilir uzlaşmaya doğru yönlendirilecek ve onlar meşru sonuçlar üreteceklerdir. Diğer bir ifadeyle toplumsal tartışma süreci, daha eşit ve tarafsız, daha açık bir süreç, katılımcılara daha az bir baskı ve daha iyi argümanın zorlamasıyla yönlendirilmeye hazır olmak gibi sadece ideal söylem şartlarını gerçekleştirdiği ölçüde makul sonuçları garanti edebilecektir.

Eleştirilerden biri müzakereci demokrasinin kapsamlı, açık ve mantıklı bir diyalogun şartlarını oluşturup oluşturamayacağı ile ilgilidir. Müzakereci demokrasinin meşruiyeti önemli ölçüde ona katılan vatandaşların kapsamlılığına dayanacaktır. Ancak bu kapsamlılık nasıl sağlanacaktır? Vatandaşların böyle bir platforma geniş bir katılımı ve gönüllü olarak dahil edilmeleri kendi içinde bir çelişki oluşturmayacak mı? Serbest ve gönüllü katılım muhtemelen düşük katılıma yol açacak, bu da kapsamlılık ilkesine zarar verecektir.

Müzakerelerin sağlıklı yürütülebilmesi de muhtemelen eleştirilerden biridir. Müzakere işlemi, kuramsal olarak duygusallıktan ve önyargılardan uzak olarak akılcı temelde ikna yoluyla tartışmaların yapılmasını öngörür. Ancak bireylerin özel bir eğitim ve gayret gerektiren bu niteliklere sahip olmaları kolay olmayacağından önyargılı davranma ve duygusal düşünme riski her zaman var olacaktır. Üstelik tartışmalar esnasında önyargı ve istismar suçlaması müzakereye zarar verecek nitelikte bir eleştiri olacaktır. Bu yöndeki eğilimlerin, daha vatandaşlar müzakereye girmeden önce konuların tespiti, bilgi ve tanıkların belirlenmesi aşamasında bile ortaya çıkması tehlikesi vardır.

Müzakereci demokratlardan farklı olarak Cicero ve klasik belagatçılar insanların akılcı ve duygusal yönleri olan karmaşık yaratıklar olduklarını ve bu yönleriyle onlara hitap edilmesi gerektiğini savunurlar. Esas olarak akılcı olan karşılıklı bir konuşmada bile duygular dikkate alınmalıdır. Bu bakış açısı özellikle müzakereci demokrasi modeli için geçerli olabilir. Çünkü müzakereci demokrasinin üzerine kurulduğu ahlaki tartışmalar rasyonel

delillerle tamamlanacak gibi gözükmemektedir; onlar ancak mantık ve duyguların karışımıyla çözümlenebilecek etik nitelikte tartışmalardır.

Müzakereye katılan vatandaşların eğitim düzeylerinin yüksek veya düşük oluşları da tartışmalarda duygusallık-akılcılık ayırımını gerekli kılmaktadır. Gerçeklere nüfuzu zor olan eğitim düzeyi düşük vatandaşlarla akılcı tartışmayı daha rahat yürütebilecek eğitim düzeyi yüksek vatandaşlar arasındaki ortak payda nasıl bulunacaktır? Bununla bağlantılı diğer bir sorun da toplumsal veya sınıf bileşimi ne olursa olsun büyük grup tartışmalarında mantığın yeterli olmadığı, dolayısıyla duygusallığın ön plana çıktığı gerçeğidir. Bu gerçekler müzakereci demokrasinin akılcı temelde tartışma ilkesinin uygulanabilirliğini tehlikeye düşürmektedir.

Müzakereci demokrasi sistemindeki bireylerin tartışmalara eşit katılımı ilkesi de sorunun bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Eşit katılım alınan kararların haklı çıkarılması ve meşruiyeti sağlamanın temel şartlarından biridir. Yapılan tartışma eşitler arasında eşit ve mantıklı tartışmanın ürünü olursa sonuçlar demokratik olarak meşru olur. Ancak herkesin eşit katılma ve eşit konuşma hakkına sahip olarak düzenlenebilecek eşitlik, bireylerin kişilik potansiyellerini dikkate alamayacaktır. Diğer bir ifadeyle müzakereci demokrasinin taraftarları siyasal katılımcıların potansiyel eşitsizliğini dikkate almaksızın siyasal söylemin eşitliğini arzu etmektedirler. Yani, bazı kimselerin siyasal müzakereye diğerlerinden daha yetenekli olduğu gerçeği müzakereci demokrasi kuramcılarının gözden kaçırdıkları bir noktadır.

Müzakereci demokrasi kuşkusuz vatandaşlar arasındaki ihtilafları tamamen yok edemeyecektir. Çünkü müzakerecinin uzlaşmayla sonuçlanması gerekmez. Ancak acaba o, bu ihtilafları düşünüldüğü gibi azaltma potansiyeline sahip midir? Farklı görüşler ve ihtilaflar müzakerecinin sadece başlangıç noktası değil aynı zamanda onun esas yaratıcı kaynağıdır. Yaratıcı süreç olarak müzakere belli bir siyasal rekabette gündemde olan anlayışları azaltmaktan ziyade pekala çoğaltabilir. Nitekim Schudson siyasal konuşmayı ihtilafı davet eden rahatsız edici bir şey olarak görür (1997: 309). Müzakereci demokrasinin ahlaki sorunları uyararak küçük ihtilafları büyük ahlaki ilke ihtilaflarına dönüştürebilme ve böylece önü alınamayacak bir muhalefeti ve siyasal çözümsüzlükleri teşvik etme ihtimali vardır. Eğer müzakere ihtilafın boyutlarıyla ilgili ortak bir anlayışa neden oluyorsa bile bu durum dikkatlerin ihtilafın derinliğinde odaklaşmasına yol açabilecektir. Ahlaki hassasiyetler bazen gerekli siyasi uzlaşmaları daha da zorlaştırabilmektedir. Örneğin sağlık hizmeti açısından sorunun temeli olan ihtilaf sadece masraf etrafında dönüyorsa müzakere esnasında adalet ve iyilikseverlik gibi gündemde olmayan sorunların gündeme getirilme riski doğacak ve ihtilaflar genişleyerek yayılabilecektir.

Müzakereci demokrasinin iç çelişkilerinden bir diğeri de şu noktada düğümlenmektedir: Bir yandan müzakerecinin pratik sonucu olarak belirli bir

siyasal ihtilafla ilgili ortak bir anlayışa ulaşılması beklenmekte, diğer yandan ise müzakerenin adil işlemlerle gerçekleştirilerek mantıklı bir tartışma sonucu ortaya çıkması ölçüsünde siyasal sonuçların demokratik bir meşruiyet kazanacağı önerilmektedir. Biri pratik diğeri normatif olan bu iki argümanın zıt yönlerde değilse bile farklı yönere doğru meyletme riski vardır. Temel ilkeler gereği müzakereye katılan tarafların eşit ve serbestçe ilgili müzakere alanlarına katılabilmeleri gerekmektedir. Bu görüşe göre müzakere her çetin konuyu sürekli olarak incelemeye ve muhtemelen bir formüle bağlamayı gerektirir. Bu amaçla o, sessiz kalabalığa bakarak ifade edilmemiş bir sorun, konuşmayan bir mağdur veya sessiz bir protestocuyu bulmaya çalışarak konuşulmayan şeyleri araştırır. Bu durumda meşru olmak için müzakere, serbest ve eşit katılımı sağlamakla kalmayacaktır. O, daha önce dışarıda bırakılmış bireyleri de etkili bir şekilde katılıma teşvik edecektir.

Bütün siyasi ihtilafları sürekli olarak gözden geçirme ve yeniden formüle etmeyi içeren güçlükleri bir kenara bırakırsak serbest ve eşit katılım ölçütü, müzakereye atfettiğimiz pratik amaçla birlikte anlaşmazlık yaratmaya hizmet eder görünmektedir. Biz serbest ve eşit katılım talebine yer versek bile müzakere alanlarına yeni ve o zamana kadar görülmeyen katılımcıların gelmesi, siyasal ihtilafların boyutları hakkındaki ortak anlayışı tamamen yıkmaya bile ona zarar verecektir. Bu konu müzakerenin uygulanabilirliği ve demokratik meşruiyete temel kazandırma yeteneği konusunda kuşku doğurmaktadır. Müzakereyle ilgili makul bir formülleştirme çabası aynı zamanda bu idealin kendisinde derin, rahatsız edici ve üstesinden gelinemez bir gerilimi de ortaya çıkarmaktadır.

Müzakereci demokrasinin çıkmazlarından biri de akılcılığı meşruiyetle uzlaştırmada yatmaktadır. Meşruiyeti rasyonellik üzerine temellendirirken onun taraftarları yaklaşımlarında anahtar bir rol oynayan “sadece anlaşma” ve “akılcı uzlaşma” arasında bir ayırım yapmak zorundadırlar. Çünkü bu ikisi, birbiriyle çelişen kavramlardır. “Sadece anlaşma” kuşkusuz meşruiyeti üretecektir, ancak üzerinde anlaşılan noktanın mutlaka akılcı olmasını sağlayamayacaktır. Diğer yandan akılcı temelde bulunacak bir çözümün müzakereye katılan herkesi memnun etmesi, dolayısıyla meşruiyeti üretmesi beklenemez. Müzakere eden taraflar sadece argümanlarının gücüne güvenmek zorundadırlar. Diğer etkileme şekilleri tamamen dışlanır. Böylece müzakereyi yönetenler, mantık yoluyla uzlaşma olmadığı sürece ikna olmamakta serbesttirler. Demokratik müzakere taraflarının serbest ve eşit katılım hakkına sahip olduklarını ve mantıki davrandıklarını farz etsek bile, demokratik sonuçlar hala rakip normatif ölçütler tarafından tehdit edileceklerdir. Müzakere ihtilaflı siyasal konuları çözmeye iddiasında olmakla birlikte, her demokratik karar kazananlar ve kaybedenler yaratacaktır.

Müzakereci forumlar etik tartışmalara ağırlık verdiği için onlar, iktidar siyaseti süreçlerini ve çıkar grupları arasındaki pazarlığı mümkün olduğu

kadar asgariye indirecek bir şekilde tasarlanmaktadırlar. Bu yüzden tartışma komisyonlarının üyelerinin, belli bir seçmen grubunun çıkarlarını temsil edecek şekilde seçilmemeleri gerektiği savunulmaktadır. Ancak böyle bir süzgeçten geçirme ne dereceye kadar mümkündür? Vatandaşların hemen hepsi içinde buldukları şartlar gereği şu ve bu çıkarla bağlantılı kimselerdir. Tartışma forumlarında da bu çıkarlardan tamamen bağımsız olarak görüş beyan etmeleri ne derece güvence altına alınabilecektir? Etik komisyonların üyeleri, kaçınılmaz olarak foruma kendi farklı bakış açılarını getirecekler, forumlar bu nedenle çıkar mücadelelerinin bir aygıtı haline gelebilecek ve çıkar grupları arasındaki pazarlığın bir kopyası olma olasılığını taşıyabileceklerdir.

Müzakereci demokrasi sisteminin uygulanmasıyla ilgili önemli teknik sorunlar da vardır. Bunlar içinde en önemlisi, müzakereyi uygulayacak rehberlerin ve müzakereye katılacak olan vatandaşların belli bir eğitimden geçirilmesi gereğidir. Vatandaş Birlikleri örneğinde görüldüğü gibi bu tür bir sisteme kolay intibak edebilecek olanlar toplumun üst sosyoekonomik düzeyindeki insanlardır. Alt toplumsal kesimler ise, müzakere onlara prensip olarak kapalı olduğu için değil, sisteme intibakları güç olacağından, dolaylı bir şekilde dışlanmış olacaklardır. Nitekim ABD'nin bazı eyaletlerinde uygulanmakta olan Vatandaş Birlikleri'ne üye olanların büyük bölümü orta sınıftan kentli beyazlardır.

Müzakereci demokrasi sisteminin uygulanması önündeki sorunlardan biri de, parlamenterlerin kendi uhdelelerinde olan karar verme yetkisini müzakereci kurullara aktarma süreciyle ilgilidir. Bu tür düzenlemelerin uygulanmasına karar verilse bile, onları hayata geçirmek uzun bir süre alacaktır, çünkü bunun için toplumun geniş bir kesiminden destek almak ve topluluk liderlerini benzeri görülmeyen rollerde eğitmek gerekmektedir.

Bütün bu eleştirilere karşılık müzakereci demokrasi geleceğin siyasal sorunlarının çözüme yeteneği bakımından güçlü bir model olduğu görüntüsü vermektedir. Küreselleşmenin ve çoğulculuğun ürettiği sorunların, bugün liberal demokratik sistemler tarafından çözüme kavuşturmakta zorlandıkları gerçeği alternatif sistemleri kaçınılmaz olarak gündeme getirmektedir. Alternatif model arayışı söz konusu olduğunda ise, geleceğin en önemli sorunları olacağını düşündüğümüz ahlaki ihtilaflar, meşruiyet ve çoğulculuk gibi konulara çözüm üretme iddiası ve yeteneği dikkate alındığında, müzakereci demokrasi en güçlü adaylardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca siyasal iktidarın yetkilerinin gittikçe yerel düzeydeki daha küçük birimlere aktarılmakta olduğu bir sürecin içinde bulunduğumuz dikkate alındığında, tasarlanma biçimi gereği küçük birimlerde daha etkili bir biçimde uygulanabilecek bir sistem olan müzakereci demokrasi, geleceğin demokrasi modeli olarak gittikçe daha fazla ilgi ve dikkat çekecek bir sistem olmaya aday gözükmektedir.

Kendisine yöneltilen eleştirileri gerekçe göstererek bu modelin uygulanamayacağını ileri sürmek gerçekçi bir yaklaşım olmaz. Tam aksine bütün bu eleştiriler müzakereci demokrasi modelinin daha etkili bir şekilde uygulanabilmesi yönünde kuramcılar için uyarı işlevi görebilir. Unutmamak gerekir ki liberal demokrasi modeli de ilk doğduğu dönemlerde felsefi ve kuramsal anlamda bir yığın eleştiriye göğüs germek zorunda kalmıştı. Emekleme aşamasında olan müzakereci demokrasi kuramının karşılaştığı sorunlar liberal demokrasi modelinin sorunlarından daha fazla değildir. Üstelik müzakereci demokrasi, liberal demokrasinin geliştirdiği ve olgunlaştırdığı eşitlik, özgürlük ve uzlaşma gibi bir çok kavram ve kurumlardan yararlanarak onun birikimleri üzerinde gelişmeye çalışması, karşılaştığı eleştiri ve sorunların üstesinden gelmede kendisine uygun bir zemin ve fırsatlar sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- ARENDR, H. (1967) 'Truth and Politics, *Philosophy, Politics and Society*, P. Laslett ve W. G. Runciman (eds.), Blackwell, Oxford.
- BENHABIB, S. (1966) 'Toward a Deliberative Model of Democratic Legitimacy, *Democracy and Difference*, Seyla Benhabib (ed.), Princeton University Press, Princeton.
- BESETTE, J. M. (1993) *The Mild Voice of Reason*, University of Chicago Press, Chicago.
- BOHMAN, J. (1999) 'Citizenship and Norms of Publicity, *Political Theory*, 27(2).
- BOHMAN, J. (1998) 'Survey Article: The Coming of Age of Deliberative Democracy, *Journal of Political Philosophy*, 6(4).
- CHRISLIP, D. D. (1993) 'The Failure of Traditional Politics, *National Civic Review*, 82 (2).
- DANIELS, N. ve EZEKIEL J. (1996) 'Is Justice Enough?, *Ends and Means in Bioethics*, 26(6).
- DRYZEK, J. (1990) 'Green Reason: Communicative Ethics and the Biosphere, *Environmental Ethics*, 12.
- ELLMERS, G. (2000) 'Can We Talk?, *Human Events*, 56(44).
- ELSTER, J. (1998) 'Deliberation and Constitution Making *Deliberative Democracy*, J. Elster (ed.), Cambridge University Press, Cambridge.
- EVANS, S. M. ve BOYTE, H. C. (1992) *Free Spaces: The Sources of Democratic Change in America*, Harper and Row, New York.

- FAIRFIELD, P. (1999) Deliberative Democracy, *Review of Politics*, 61(3).
- FISHKIN, J. (1995) *The Voice of the People*, Yale University Press, Yale.
- GREIFF, P. (2000) Deliberative Democracy and Group Representation, *Social Theory and Practice*, 26(3).
- GUTMANN, A. (1996), Democracy, Philosophy, and Justification, *Democracy and Difference*, S. Benhabib (ed.), Princeton University Press, Princeton.
- GUTMANN, A. ve THOMPSON, D. (1998) Deliberative Democracy, *Liberal Education*, 84(1).
- HABERMAS, J. (1996) *Between Facts and Norms, Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, Translated by W. Rehg, MA: MIT, Cambridge.
- HUNOLD, C. ve YOUNG , I. M. (1996) Justice, Democracy and Hazardous Siting, *Political Studies*, 46.
- KAHANE, D. (2000) Pluralism, Deliberation, and Citizen Competence: Recent Developments in Democratic Theory, *Social Theory and Practice*, 26(3).
- KATZ, E. (1992) On Parenting a Paradigm: Gabriel Tarde's Agenda for Opinion and Communication Research, *International Journal of Public Opinion Research*, 4.
- KIM, J. ve WYATT, R. O. (1999) News, Talk, Opinion, Participation: The Part Played by Conversation in Deliberative Democracy, *Political Communication*, 16(4).
- KNIGHT, J. ve JOHNSON, J. (1994) Aggregation and Deliberation: On the Possibility of Democratic Legitimacy, *Political Theory*, 22(2).
- LEWIS, R. S. (1994) Citizen Leagues: Free Spaces of Deliberative Democracy, *National Civic Review*, 83(4).
- MANIN, B. (1983) On Legitimacy and Political Deliberation, *Political Theory*, 15.
- MANSBRIDGE, J. (1983) *Beyond Adversarial Democracy*, University of Chicago Press, Chicago.
- MANSBRIDGE, J. (1990a) Democracy and Common Interests, *Social Alternatives*, 8(4).
- MANSBRIDGE, J. (1990b) Feminism and Democracy, *The American Prospect*, 1.

- MILLER, D. (1992) Deliberative Democracy and Social Choice, *Prospects for Democracy: Political Studies Special Issue*, no. 40.
- MOUFFE, C. (1999) Deliberative Democracy or Agonistic Pluralism?, *Social Research*, 66/3.
- Notes on Recent Dissertations (1998) *Political Communication*, 15(2).
- PHILLIPS, A. (1995) *The Politics of Presence*, Oxford University Press, Oxford.
- REMER, G. (1999) Political Oratory and Conversation, *Political Theory*, 27(1).
- RYAN, A. (1998) In a Conversational Idiom, *Social Research*, 65(3).
- SCHUDSON, M. (1997) Why Conversation is not the Soul of Democracy, *Critical Studies in Mass Communication*, 14.
- SIMONS, J. (2000) Ideology, Imagology, and Critical Thought: the Impoverishment of Politics, *Journal of Political Ideologies*, 5(1).
- SMITH, G. ve WALES, C. (2000) Citizens' Juries and Deliberative Democracy, *Political Studies*, 48(1).
- SUNSTEIN, C. (1991) Preferences and Politics, *Philosophy and Public Affairs*, 20.
- WARREN, M. (1996) Deliberative Democracy and Authority, *American Political Science Review*, 90.
- WARREN, M. (1996) What Should We Expect From More Democracy?, *Political Theory*, 24.
- WILL, G. F. (1992) *Restoration: Congress, Term Limits and the Recovery of Deliberative Democracy*, The Free Press, New York.